

ARTA VICIULUI. COLECȚIA DE PIPE A MUZEULUI DE ISTORIE SIGHIȘOARA

NICOLAE TEȘCULĂ
Muzeul de Istorie Sighișoara

Marile descoperiri geografice au jucat un rol important în evoluția civilizației umane, în general, și a celei europene în special. Ele au avut un impact major asupra conștiinței colective, contribuind la schimbarea viziunii despre lume, la redefinirea conceptelor de timp și spațiu, prefigurând zorii epocii moderne.

Prin descoperirea Americilor s-a produs un export de civilizație european, spre ceea ce se va numi, Lumea Nouă, concomitent cu distrugerea definitivă a unei civilizații înfloritoare precolumbiene.

Cu toate acestea, la o privire detaliată asupra marilor descoperiri geografice, observăm, că au apărut și influențe ale Lumii Noi în bătrânul continent. Una dintre cele mai vizibile, a survenit în domeniul agricol, prin aclimatizarea unor noi plante.

Printre primele plante aduse încă din secolul al XVI-lea din America, a fost și tutunul. La întoarcerea din a doua călătorie a lui Cristofor Columb în „Indiile de Vest”, în 1496, călugărul Romanus Pano vorbește despre obiceiul băștinașilor de a fuma în pipe o anumită plantă, asemănătoare verzei, pe care o numesc tutun. În anul 1559 primele semințe de tutun ajung în Portugalia, iar de aici un francez, Jean Nicot, ambasadorul francez aflat la curtea regelui lusitan, duce primele semințe și plante de tutun ca dar, reginei Franței Catherina de Medici, în 1560. De aici, provine și denumirea plantei: *Herbe Nicotine*, *Herbe d'ambassade*, *Herbe de la Reine*. Din Franța, tutunul ajunge la 1585 în Anglia, la 1605 îl găsim în Imperiul Otoman și de aici în întreaga Europă. Deja, la 1620 se menționează obiceiul de a fuma al bărbaților, în cadrul unei Companii de comerț englezești¹.

După cum se știe, fumatul tutunului se realizează cu ajutorul pipei sau al trabucului, țigărilor sau țigaretelor. În privința pipelor, acestea au fost folosite încă din antichitate. Amerindienii foloseau pipe după cum am menționat mai sus, utilizând tutun. Primii europeni ajunși pe noul continent au asociat la acea vreme fumatul cu vindecarea de bolile venerice, care făceau ravagii între aceștia. Această credință a determinat, în mare parte, răspândirea fumatului în Europa și nu numai².

¹Taschenbuch 1825, p. 1-3.

² Bordeianu 1963, p. 9.

Primele pipe utilizate de europeni au fost din lut și au fost denumite *pipe olandeze*. Deși, primele au fost folosite de englezi în insulele Virgine în jurul anului 1585, în orașul olandez Ter Gau se va înființa prima fabrică de pipe de lut. Lutul era amestecat pe o masa netedă, după care se modela un cilindru subțire, care are forma țevii pipei și acest cilindru este legat de corpul pipei. Formată pipa, din lut rece, era mai apoi supusă la foc, rezultând o pipă din lut, care după ardere lua o culoare albă. Alte pipe, tot din lut, care în urma procesului de ardere luau o formă roșiatică au fost denumite *pipe turcești*³.

Alături de acestea, în mediul german, au apărut pipe realizate din porțelan. Acestea aveau inconvenientul că se încălzeau. Cu toate acestea sunt bune pentru fumat deoarece sunt ușor de curățat și pot fi spălate după utilizare⁴.

Cele mai populare și mai prețioase pipe sunt cele din *spumă de mare* (silicat de magneziu). Ele sunt de culoare albă sau galben-albă și proveneau din silicatul de magneziu care se găsește abundant în Grecia sau Asia Mică. Deoarece acest silicat de magneziu este la fel de dur precum ceara, a fost utilizat, tot de turci, pentru realizarea de pipe. Din cauza durtății *spumei de mare*, pe partea exterioară a corpului pipei, cu timpul, au început să fie gravate decorațiuni reprezentând elemente florale sau antropice. Mult timp aceste *pipe din spumă de mare* au fost realizate doar de artizani turci, însă ulterior au fost confecționate și în ateliere din spațiul german. Primul a fost orașul Lemgo din Renania de Nord - Westfalia, apoi Nürnberg și apoi orașul Kuhl, unde aceste pipe sunt realizate artistic⁵.

Alături de pipele mai sus menționate amintim cele *din lemn*. Ele au fost utilizate la sfârșitul secolului al XVIII-lea în spațiul german. Se remarcă aici pipele realizate în orașul Ulm. Esențele folosite sunt cele din arțar, cireș, mesteacăn, ulm, corn⁶.

Revenind la obiceiul fumatului, cercetările arată faptul că în Țările Române și în spațiul balcanic, acest viciu al fumatului pătrunde prin intermediul Imperiului Otoman și devine o modă mai ales în rândul elitei care copia, astfel, obiceiurile orientale. Tot pe această filieră pătrund în spațiul românesc și pipele sau lulelele, aduse din marile centre meșteșugărești precum: Burgaz în Turcia, Sofia și Varna în Bulgaria, Giannitsa și Teba în Grecia, Szepesvár în Ungaria⁷.

Cu timpul fumatul a ajuns să fie contestat și, împotriva acestui obicei, vor fi luate o serie de măsuri. Astfel, în Transilvania, avem la anul 1689, un regulament prin care cei care plantau tutun erau amenințați cu pierderea

³ Taschenbuch 1825, p. 23-31.

⁴ Der Tabak 1828, p. 102-103.

⁵ Taschenbuch 1825, p. 31-34.

⁶ *Ibidem*, p. 46-47.

⁷ Iorguș, Radu, Ionescu 2013, p. 239.

banurilor, iar pentru cei care consumau tutun, deci îl fumau, se stabilea o amendă usturătoare de la 200 la 300 florini⁸.

Pentru Sighișoara, nu cunoaștem când s-a introdus moda fumatului. Totuși, un fin observator al realităților din Sighișoara, la mijlocul secolului al XIX-lea, profesorul Joseph Haltrich menționează că unul dintre monopolurile administrate de oraș în secolul al XVIII-lea era și tutunul: „Conform protocoalelor magistratului Sighișoara acum 100 de ani se arendau între altele și vânzarea fierului (de Hunedoara), mierea de albine, brânza și slănina, tutunul, bumbacul, vânătoarea și pescuitul”⁹.

La mijlocul secolului al XIX-lea, modernizarea vieții economice a afectat și sfera privată, lumea se îmbracă după ultima modă din marile orașe europene, casele se decorează după modelul celor occidentale, tabieturile se schimbă, preluând aceeași paradigmă. Unul dintre elementele noi apărute sunt țigările, care înlocuiesc vechile lulele, deși acestea se mențin la nivelul modei masculine: „Fumatul s-a scumpit, iar monopolul tutunului a contribuit mult la acest lucru. Țigările, îndeosebi țigările de hârtie cu tutun turcesc, au îndepărtat în mare măsură luleaua. Prima țigară a fost adusă ca o raritate de către căpitanul Friedrich Wultschner în anul 1815. Ca obiect de comerț, primele țigări de foi (marca Fuchs din Pesta) au fost introduse împreună cu chibriturile Theresia Fresschel - Viena de librarul Julius Habersang în 1844”¹⁰.

Cu toate acestea obiceiul fumatului din pipă nu a dispărut. În colecțiile Muzeului de Istorie Sighișoara au fost identificate un număr de treisprezece pipe folosite de elita locală și nu numai. Dacă unele dintre ele sunt extrem de simple, altele, prin decorurile exterioare realizate, sunt adevărate opere de artă, ceea ce arată pe de o parte măiestria artistică a artizanilor și, în același timp, capacitatea financiară a unor sighișoreni care dispuneau de banii necesari pentru cumpărarea acestor pipe, scumpe în epocă.

Deși putem considera fumatul un viciu, în jurul unei lulele sau a unei pipe s-au înfiripat discuții, s-au încheiat afaceri, s-a scris mai mult sau mai puțin istoria urbei de pe Târnava Mare. Pipa în secolele trecute a devenit un accesoriu obligatoriu al elitei.

Dintre cele treisprezece pipe identificate, avem un muștiuc, o port pipă, un sprîț pentru țigări din foi, două pipe din corn de cerb, cinci din spumă de mare și trei din lemn.

⁸ Der Tabak 1828, p. 17.

⁹ Haltrich 1868, p. 78.

¹⁰ *Ibidem*, p. 88.

1. Pipă

Datare: secolul al XVIII-lea

Dimensiuni: I = 10 cm; L = 10 cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 636

Scurtă descriere a piesei: Pipă din rădăcina unui lemn de nuc cu decor sculptat, cu armături și capac din argint. Aceste armături au o marcă de argintărie 12 DP (Fig. 1).

2. Lulea din corn

Datare: secolul al XVIII-lea

Dimensiuni: I = 11,5 cm; L = 24 cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 637

Scurtă descriere a piesei: Lulea din corn sculptat, cu o scenă ce reprezintă un copac, o casă, un vânător sprijinindu-se de o pușcă și un câine. Prezintă un capac din alamă care are balama și închizătoare, cu muștiucul puțin spart. A aparținut medicului sighișorean Friedrich Bertleff, care a donat muzeului luleaua în anul 1904 (Fig. 2).

3. Parte pipă

Datare: secolul al XIX-lea

Dimensiuni: L = 11 cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 1284

Scurtă descriere a piesei: Parte a unei pipe din spumă de mare, de culoare albă, cu capac metalic ce prezintă un decor vegetal și are balama și închizător. Pe corpul pipei este sculptat în relief un personaj masculin cu barbă, reprezentând probabil un soldat cu armă pe umăr și rucsac în spate ce urcă un munte. Pipa este ruptă (Fig. 3).

4. Pipă din lut ars

Datare: începutul secolului al XX-lea

Dimensiuni: L = 4,5 cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 1773

Scurtă descriere a piesei: Lulea de pipă din lut ars de culoare roșie, cu decor floral și liniar incizat. Îi lipsește muștiucul, iar buza camerei de fum este ruptă. După decoruri avem de a face cu elemente care ar reprezenta stilul *Secession*. A fost găsită pe panta dealului Gării în apropiere de calea ferată de către elevul de clasa a II-a Gego Laszlo (Fig. 4).

5. Pipă din lut ars

Datare: începutul secolului al XX-lea

Dimensiuni: L = 4,5 cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 1774

Scurtă descriere a piesei: Parte a unei pipe realizată din ceramică arsă cu decoruri longitudinale. Îi lipsește muștiucul și camera de fum. A fost găsită de către Eugen Struminski în parcul din jurul Liceului „Joseph Haltrich”, la 100 de metri de acesta, în anul 1954 (**Fig. 5**).

6. Pipă din spumă de mare

Datare: secolul al XIX-lea

Dimensiuni: L = 12 cm; Î = 9,5 cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 1855

Scurtă descriere a piesei: Pipă din spumă de mare de culoare crem în formă de V cu decoruri în relief. Zona de prindere a muștiucului are o vergea decorată cu motive vegetale în relief, din argint. Capacul camerei de tutun este din argint cu decor vegetal. Prezintă balama și închizătoare (**Fig. 6**).

7. Pipă din spumă de mare

Datare: secolul al XIX-lea

Dimensiuni: L1 = 11 cm; L2 = 8cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 1856

Scurtă descriere a piesei: Pipă din spumă de mare cu garnitură și capac din argint. Capacul are decoruri vegetale; mecanismul de fixare al capacului lipsește. Tubul a fost spart și lipit. Prezintă o inscripție în limba germană: „KOBBER”. A fost achiziționată de către muzeu în anul 1902 de la omul de serviciu Seifried (**Fig. 7**).

8. Pipă sculptată din corn de cerb

Datare: secolul al XIX-lea

Dimensiuni: L = 25 cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 1857

Scurtă descriere a piesei: Pipă din corn de cerb de culoare maro, cu decor în relief ce reprezintă o scenă de vânătoare cu doi cerbi, dintre care unul culcat și altul în picioare, cu o căprioară și un ied. Muștiucul este flexibil, format din 7 bucăți de corn. Camera de tutun are capac din lemn cu închizător și balama din metal, iar pe exterior capacul are decorat în relief un câine (**Fig. 8**).

9. Muștiuc, tub de pipă

Datare: secolul al XIX-lea

Dimensiuni: L = 20 cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 1873

Scurtă descriere a piesei: Muștiuc sau tub de pipă din lemn de cireș cu o parte flexibilă din fâșii de alamă căptușite cu pânză. Corpul fix este legat de cel flexibil printr-un tub din corn (**Fig. 9**).

10. Șpriț pentru țigări de foi

Datare: sfârșitul secolului al XIX-lea

Dimensiuni: L = 14 cm; LA = 4 cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 2003

Scurtă descriere a piesei: Șpriț pentru pipe din lemn de vișin sau cireș cu muștiuc din corn. Șprițul este realizat prin îmbinarea a două ramuri scobite pe interior. Muștiucul din corn este prins cu ajutorul unei vergele din alamă, fiind rupt la vârf (**Fig. 10**).

11. Port pipă

Datare: a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Dimensiuni: L = 12 cm; Î = 9,5 cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 2893

Scurtă descriere a piesei: Port pipă din lemn, îmbrăcat în mușama de culoare maro pe interior și pânză de mătase albastră pe exterior, cu balamale din alamă (**Fig. 11**).

12. Pipă

Datare: secolul al XIX-lea

Dimensiuni: L = 12 cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 5151

Scurtă descriere a piesei: Pipă din spumă de mare cu vergele din alamă în zona camerei de tutun și a muștiucului. Tot din alamă este și capacul camerei de tutun decorat cu motive vegetale. Pe capacul muștiucului sunt litere gotice: „RUNG CKJNHC” (**Fig. 12**).

13. Pipă

Datare: secolul al XIX-lea

Dimensiuni: L = 6,5 cm

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie Sighișoara, nr. inv. 5152

Scurtă descriere a piesei: Pipă din spumă de mare de culoare crem ce prezintă o prelungire. Are vergele din alamă în zona camerei de tutun și a muștiucului, care lipsește (**Fig. 13**).

The Art of Vice. The Smoking Pipe Collection of the Sighișoara History Museum
ABSTRACT

The habit of smoking tobacco, brought about by the great geographic discoveries in America, has become so popular in modern European civilization that it has been added to the category of human vices. Beyond that, chatter sprang up or business was done while smoking pipe and so the pipe has become a mandatory accessory for the elite and beyond.

Tobacco was among the first plants brought from America. It appeared on the old continent around 1559 and was spreading massively and extremely fast in Europe - tobacco smoking becoming one of the more or less disputed taboos of Europeans. As it is known, tobacco smoking is achieved by means of a pipe or cigar, or cigarettes. In the case of smoking pipes, we deal with a white clay pipe, called Dutch, a red clay pipe, called Turkish pipe, a porcelain pipe, a pumice stone pipe, on the body of which are engraved true works of art. To these, we can add the wooden ones. They have been made of cherry, elm, maple, birch since the end of the eighteenth century.

As for Sighișoara, we do not know when smoking was introduced, what we know is that the first use of the cigarette was made by Captain Friedrich Wultschner in the middle of the nineteenth century. Until then, the hookah and the smoking pipes were an attribute of Sighisoara's elite. The smoking pipe collection of the Sighisoara History Museum comprises a total of 13 pieces. These - some of them true works of art - belonged to the elite, but also ordinary people.

List of illustrations

- Fig. 1** - Smoking pipe, inv. no. 636
- Fig. 2** - Horn smoking pipe, inv. no. 637
- Fig. 3** - Pipe part, inv. no. 1284
- Fig. 4** - Burned clay pipe, inv. no. 1773
- Fig. 5** - Burned clay pipe, inv. no. 1774
- Fig. 6** - Pumice stone smoking pipe, inv. no. 1855
- Fig. 7** - Pumice stone smoking pipe, 1856
- Fig. 8** - Carved horn smoking pipe, inv. no. 1857
- Fig. 9** - Mouthpiece of a smoking pipe, inv. no. 1873
- Fig. 10** - Foil for cigarettes, inv. no. 2003
- Fig. 11** - Pipe port, inv. no. 2893
- Fig. 12** - Smoking pipe, inv. no. 5151
- Fig. 13** - Smoking pipe, inv. no. 5152

Fig. 1 - Pipă, nr. inv. 636

Fig. 2 - Lulea din corn, nr. inv. 637

Fig. 3 – Parte pipă, nr. inv. 1284

Fig. 4 - Pipă din lut ars, nr. inv. 1773

Fig. 5 - Pipă din lut ars, nr. inv. 1774

Fig. 6 - Pipă din spumă de mare, nr. inv. 1855

Fig. 7 - Pipă din spumă de mare, nr. inv. 1856

Fig. 8 - Pipă sculptată din corn de cerb, nr. inv. 1857

Fig. 9 - Muștiuc, tub de pipă, nr. inv. 1873

Fig. 10 - Șpriț pentru țigări de foi, nr. inv. 2003

Fig. 11 - Port pipă, nr. inv. 2893

Fig. 12 – Pipă, nr. inv. 5151

Fig. 13 - Pipă, nr. inv. 5152

Abrevieri bibliografice

- Bordeianu 1963 - I. Bordeianu, *Fumatul*, București, Ed. Științifică, 1963
- Iorguș, Radu, Ionescu 2013 - Corina Radu Iorguș, Laurențiu Radu, Mihai Ionescu, „Pipe ceramice descoperite la Mangalia”, în *Peuce*, serie nouă, XI, 2013
- Haltrich 1868 - Joseph Haltrich, „Culturhistorische Skizzen aus Schäßburg”, în *Sächsischer Hausfreund*, XXX Jahrgang, Kronstadt, 1868
- Der Tabak 1829 - *Der Tabak in historischen, finanzieller und dieätischer Beziehung, mit einer Blumenlese, als in Taschenbuch für Freunde und Verehrer desselben von Anton Hornstein*, Brün, gedruckt bei Joseph Georg Traßler, 1828
- Taschenbuch 1825 - *Taschenbuch für Tabaksraucher oder das Wissenwürdige von Geschichte des Rauchens, von den verschiedenen Sorten der Tabake und deren Güte, von den mancherley Tabakspfeifen, deren Auswahl und Erhaltung, den diätetischen Regeln und den übrigen Erfordernissen beym Rauchen*, Tübingen, bey C.F. Osiander, 1825

Cuvinte-cheie: pipă, tutun, Muzeul de Istorie Sighișoara, Transilvania, viciu.

Keywords: smoking pipe, tobacco, Sighișoara History Museum, Transylvania, vice.